

ASUR SİYASİ TARİHİNİN ANA DEVRELERİ

Dr. Hüseyin SEVER

Asur, M.Ö. 2000 yıllarından 612¹ yılına kadar devam eden, ilk önce, Asur şehri ve çevresinde küçük bir devlet iken, birinci bin yılının ilk yarısında Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre Mısır'ı da içi ne alan büyük bir imparatorluk olmuştur. Çivi yazılı belgelere göre Asur, üçüncü bin yılın ikinci yarısında Akkadlılar'ın, Subar, Kut ve III. Ur Hânedânı'nın politik ve kültür egemenliği altında kalmıştır. Adı geçen bölgede, bu eski halkla kaynaşan Sami'ler, yüzyıllarca süren Asur Devleti'ni kurmuşlardır².

Asur târihi genellikle: Eski Asur Çağı (M.Ö. + 2000-1600), Orta Asur Çağı (M.Ö. + 1500-1000) ve Yeni Asur Çağı (M.Ö. + 1000-612) olmak üzere üç bölüme ayrılır³. Asur târihi, politik bakımdan daha ayrıntılı olarak aşağıdaki çerçeve içinde de ele alınabilir⁴:

A. Eski Asur Çağı (M.Ö. + 2000-16005):

I. DEVLET: Asur'u bağımsız bir devlet hâline getiren kral Huşuma (M.Ö. 2000)'dir. Bu kral, Eski Bâbil Hânedânı'nın kurucusu olan Sumu-âbum ile çağdaş olup, kendisinden sonra gelen Irisum ve Ikünüm da çivi yazılı belgelerde, Asur'un siyâsî bir birlik hâline gelmesinde oldukça etkili olmuşlar, memleketin imârına da büyük önem vermişlerdir. Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de II. tabakada, Iri-

1 E. Bilgiç, Eski Çağda Doğu ve Güney-Doğu Anadolu. "VIII. TÜRK TÜBERKÜLOZ KONGRESİ, 15-18 MAYIS 1967", s. 20. Diyarbakır.

2 E. Forrer, Reallexion der Assyriologie I, s. 229.

3 Tarihlemede kullanılan rakamlar "ORTA KRÖNOLOJİ"ye göre alınmıştır. Bu hususta bilgi için bkz. E. Cassin, Fischer Weltgeschichte 3, Die Altorientalischen Reiche II (1966), s. 70 v.d.

4 E. Forrer, Reallexikon der Assyriologie I, s. 230 v.d.

5 Eski Asur Çağı'nın başlıca târihi vesikaları için bkz. E. Ebeling-B. Meissner-E.F. Weidner, Die Inschriften der Altassyrischen Könige. Leipzig - 1926.

sum'a âit iki nüsha hâlinde bir okul metni bulunmuştur⁶. Burada kralın genealojisi açık bir şekilde tekrar belirtilmiş olup, Asur'da yaptırmış olduğu tapmaklar ve bunların süslemeleri teferruatlı olarak anlatılmıştır. Kültepe'nin II. tabakasına raslayan ve Koloni Çağı'nın ilk safhasını (Kârum'un II. tabakası) teşkil eden bu devir, I. İrisum, İkûnum, I. Sargon (= Sarru-ken) ve II. Puzur-Assur'un hükümdarlık yularını içine almaktadır⁷.

Asur kralı I. Sargon ise, devletin sınırlarını doğuya doğru genişletmiştir. Bu kral zamanında Asur ile Anadolu arasındaki ticarî münasebetler çok gelişmiş olup, bu hususta bizi en iyi şekilde aydınlatan belgeler yine Kültepe'de bulunmuş olan tabletlerdir⁸. Zikredilen kralar zamanında Asur'un Anadolu'ya yayılan ticarî nüfuzu II. Puzur-Assur'dan sonra nihayete ermektedir.

II. DEVLET: Asur - Mari belgelerinin gösterdiği üzere, Asur, I. Samsi-Adad (M.Ö. T 1815-1772) zamanında bu kralın idaresine girmiştir. Samsi-Adad'dan sonra Asur Devleti güçsüz bir duruma düşmüş, Amarna Çağı'na kadar sönük bir halde ve Bâbil ile Mitanni devletlerinin siyâsî nüfuzu altında kalmıştır⁹.

Samsi-Adad zamanına âit limu'ların pek çoğu Kültepe tabletlerinde mevcuttur¹⁰. Bu limu sayısına göre kralın idare süresini hesaplamak mümkün olmaktadır. Bu süre takriben 43 yıldır.

B. Orta Asur Çağı (M.Ö. + 1500-1000):

III. DEVLET: Amarna Çağı'na tekabül eden M.Ö. 1400-1300 yılları arasında, Asur kralı Assur-uballit (M.Ö. + 1365-1330), uzun

6 B. Landsberger-K. Balkan, Asur Kralı İrisum'un Kültepe'de 1948'de Bulunan Kitabesi." Die Inschrift des Assyrischen Königs İrisum" BELLETEN XIV-54 (Nisan 1950), s. 171-268.

7 K. Balkan, Kanış Kârumu'nun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler. "Observations on the Chronological Problems of the Kârum Kanış" Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1955, s. 18 v.d.; Yine aynı konuda bkz. E. Bilgiç, Anadolu'nun İlk Tarihî Çağı'nın Ana Hatları ile Rekonstrüksiyonu. DTCFD. VI-5 (1948), s. 498 v.d.

8 E. Bilgiç, M.Ö. İkibin Yıllarında Mezopotamya-Anadolu Arasındaki Ticari ve İktisadî Münasebetler" 9. COĞRAFYA MESLEK HAFTASI 22-29 ARALIK 1954", Türk Coğrafya Kurumu 1941, s. 193-202.

9 A. Goetze, Kleinasien, s. 19; Hethiter, Hurriter und Assyrer. s. 30 v.d.; E. Bilgiç, Anadolu'nun İlk Tarihî Çağının Rekonstrüksiyonu. DTCFD. VI-5 (1948), s. 494, Not. 16; E. Bilgiç, Eski Çağda Doğu ve Güney-Doğu Anadolu. "VIII. TÜRK TÜBERKİLOZ KONGRESİ, 15-18 MAYIS 1967"-Diyarbakır, s. 18-19; E. Bilgiç, Die Orstnamen der 'kappadokischen' Ürkunden im Rahmen der alten Sprechens Anatoliens (Archiv für Orientforschung XV, s. 22 v.d.).

10 K. Balkan, Kanış Kârumu'nun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler. "Observations on the Chronological Problems of the Kârum Kanış" Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara-1955, s. 79 v.d.

zaman Bâbil ve Mitanni'nin nüfuzu altında kalmış olan Asur'u müstakil bir devlet hâline getirmiştir. Kendisinden sonra Enlil-nirâri (M.Ö. ± 1329-1320), I. Adad-nirâri (M.Ö. ± 1307-1275), I. Salmanassar (M.Ö. ± 1274-1245), I. Tukulti-Ninurta (M.Ö. ± 1244-1208) gibi krallar zamanında Asur güçlü bir devlet hâline gelmiştir¹¹. I. Tukulti-Ninurta'dan sonra Asur ile Bâbil arasında ve iki tarafı da zayıf düşüren bir mücadele başlamış ve anlaşıldığına göre Asur, Bâbil'in hâkimiyeti altına girmiştir. Nihayet I. Aššur-dân (M.Ö. ± 1179-1134) Asur'u Bâbil idaresinden kurtarmış, fakat Asur yine de Bâbil'e vergi vermek zorunda kalmıştır.

IV. DEVLET: Kanaatımızca I. Aššur-dân'in tahta çıkışını takip eden devrede Asur, yeni bir yükseliş devri yaşamış ve Aššur-rēš-iši (M.Ö. ± 1133-1116) ile I. Tiglat-pileser (M.Ö. ± 1115-1077) Asur'u tekrar büyük bir devlet hâline getirmişlerdir:

- St. 1. ina ri-su-te ša Aššur
 2. dŠamaš dAdad ilâni
 3. rabûte bêlê-ja
 4. anaku^{ku} mTukulti^{tt}-apil-É-šar-ra
 5. šar^{māt}Aššur
 7 ka-šid ištu
 8. tam-di rabîte^{te} ša mātA-mur-ri

"Beylerim, büyük tanrılar: Aššur, Šamaš ve Adad'ın yardımcılarıyla, ben Tiglat-pileser, Amurru'nun kralı ... Büyük Amurru ülkesinin büyük denizinden Nairi denizine kadar (olan bölgenin) fatihi ...¹²". diye bahsetmektedir.

11 Asur'daki sarayın yeniden restorasyonuna ithaf olunan bu kitabe I. Tukulti-Ninurta'nın saltanatının 1. yılındaki annaline aittir: KAH II Nr. 58 v.d. Kol I, st. 1-14 şunları okumaktayız: "Cihanın kralı (dünyanın) dört bucağının kralı, Asur'un kralı, kudretli kiral, bütün insanlığın güneşi, Kardunias'ın, Sümer ve Akkad'ın kralı, yukarı ve aşağı denizlerin kralı, dağların ve geniş ovaların kralı ... ve bütün Nairi ülkelerinin kralı, gönülünden arzuladıklarını ona bahşeden tanrılar ve kudretinin ihtişamı sebebiyle, onu, dört cihanın hükümdarı yaptıkları kiral, ben, cihanın kralı, Asur ülkesinin kralı Salmanassar'ın oğlu, cihanın kralı, Asur ülkesinin kralı Adad-nirâri'nin torunu..." Daha geniş bilgi için bkz. KAH I I, Nr. 58 v.d. Kol. I, st. 15-26; Kol I I, st. 27-47; E. Weidner, AfO. Bh. 12 (1959) s. 10 v.d., Nr. 4 v.d. st. 1 v.d; M. Salvini, Nairi e Ur(u)atri: Contributo alla storia della formazione del regno di Urartu. Roma-1967; D.D. Luckenbill, Ancient Record of Assyria and Babylonia I, Nr. 142-144.

12 "Beylerim, büyük tanrılar: Assur, Samas ve Adad'ın yardımcıları ile, beh Tiglat-pileser, Asur'un kralı... Büyük Amurru ülkesinin büyük denizinden Nairi denizine kadar (olan bölgenin) fatihi..." Geniş bilgi için bkz. I I R, Lev. 4, Nr. 6; E.A. Wallis-Budge, AKA, 1902, s. 127, not 1. Asur kitabelerinde: tamtu elîtu sa matâti Nairi "Nairi memleketlerinin yukarı denizi" tâbiri Van gölü için, tamtu saplîtu sa matâti Nairi "Nairi memleketlerinin aşağı denizi" tâbiri de Urmiye Gölü için, Bkz. M. Streck, ZA XIII, (1898), s. 60.

Biz bu çağı ayrı bir devre olarak almakla, E. Forrer'in tasnifinden ayrılmış oluyoruz. Böyle yapmakla Asur tarihini daha realist bir sınıflamaya tâbi tuttuğumuzu kabul ediyoruz. I. Tiglat-pileser'den hemen sonra **Aşşur-bêl-kala** (M.Ö. + 1074-1057), IV. Samsi-Adad (M.Ö. + 1054-1051) ve onu takip eden krallar zamanında (M.Ö. + 1050-993) Asur'da yeni bir durgunluk devresi görülmektedir.

V. DEVLET: I I . Assur-dân (M.Ö. + 932-912) ile Asur'da yeni bir canlılık görülmektedir. Bu kral ve oğlu I I . Adad-nirâri (M.Ö. Çp 911-890), Asur'un itibârını yeniden sağlamışlar, üstelik Bâbil'i de Asur'un nüfuzu altına almışlardır¹³.

C. Yeni Asür Çağı (M.Ö. + 1000-612):

VI. DEVLET: I I . Asurnasirpal (M.Ö. 884-859)— V. Salmanassar (M.Ö. 727-722) zamanlarını içine alan 150 yılı aşkın çağda ise, başlamış olan Asur'un güçlenme ve yayılması, aradaki duraklamalar bir yana bırakılacak olursa, yine de bir süreklilik arzeder, denebilir. I I . Tukulti-Ninurta (M.Ö. 890-884)'dan sonra oğlu I I . Asurnasirpal, Doğu Anadolu'daki Nâiri ülkeleri ve Urartu Devleti ile, Güney-döğü Anadolu'daki Haphi, Muski ve Kudmuhi gibi beyliklerle mücadele etmiş, yukarı Dicle nehri ile Fırat nehri arasındaki toprakları Asur'un idaresi altına almıştır¹⁴. I I . Asurnasirpal, kendinden önceki Asur krallarının aksine, daha çok Anadolu'da faaliyet göstermiştir. Bu maksatla daha saltanatının ilk yıllarında (M.Ö. 884), Asur'un doğusundaki dağlık bölgelere yaptığı seferden sonra aynı yıl Ninive şehrinde ayrılarak Atkun, Ushu, Pilazi ve şehirlerin etrafındaki 20 kadar şehri ele geçirdiğini, buradan Dicle nehrini geçerek Kudmuh memleketine geldiğini söylemektedir:

"Dicle nehrini geçtim, (buradan) Kudmuh memleketine yaklaştım... Şehir kapısı önüne bir sütun diktim. İsyân eden bütün büyüklerin derilerini yüzdüm. Onların derileri ile bu sütunu örttüm. Bir kısmını sütunun içine gömdüm. Bir kısmını kazığa çaktım. Bazılarını sütun etrafında kazıklara bağladım. Bir çoğunun derilerini de ülkemin sınırları içinde yüzdüm. Onların derilerini surlara serdim. Etlerini dilim dilim (parça parça) kestim¹⁵".

13 E. Cassin, Fischer Weltgeschichte 3, Die Altorientalischen Reiche II (1966), s. 70-101.

14 Annaler, E.A. Wallis-Budge, AKA, s. 279-287, Kol. I, st. 73-97.

15 Annaler, E.A. Wallis-Budge, AKA, s. 326-334, Kol. II, st. 87 vd., s. 365-370, Kol. III, st. 64-77.

Başka iki metinde de:

1) "Dicle nehrini geçtim, Kudmuh memleketine girdim... Kasari dağlarım aşım, ikinci defa Nâiri ülkesine girdim."

2) "Fırat nehrini taşkın olduğu bir zamanda, koyun derisinden yapılmış tulumlarla geçtim, Kargamış ülkesine yaklaştım. Hatti ülkesi kralının haracını aldım. Kargamış şehrinin harp arabaları ve süvarilerini (ve) piyadelerini esir aldım. Bütün ülkelerin kralları huzuruma geldiler (ve) ayaklarına kapandılar¹⁶." diye bahsetmektedir.

Yukarıdaki metinlerde adlarını verdiğimiz Güney-doğu Anadolu ve Suriye'deki bazı devletler, Asur imparatorluğu için tehlike teşkil etmekteydi. Bunlar arasında özellikle M.Ö. 1200 yıllarında Hitit İmparatorluğunun yıkılmasıyla, Anadolu'nun güney-doğusundaki bölgede kurulmuş olan Geç Hitit beyliklerisöz konusudur.

Babilonya'daki medeniyet merkezine birkaç yüzyıldan beri akınlar yapan ve buralara sızmaya çalışan Ârâmiler, II. Asurnasirpal zamanında daha belirli olarak sahneye çıkmışlar ve Anadolu'nun güneydoğusu ile kuzey Suriye'de birtakım devletler kurmuşlardır. Öte yandan, Asur'un kuzeyinde, Doğu Anadolu'da siyasi birliğini kurmak yolunda olan Urartu da II. Asurnasirpal tarafından dikkatle izlenmekte idi. Fakat, anlaşıldığına göre, Asur imparatorluğu için en büyük tehdit Anadolu'dan gelmekte idi. Nitekim, yukarıda görüldüğü gibi, Anadolu yönüne yapılan seferlerde ele geçirdiği ülkelerin halkına karşı pek insafsız davranışlarda bulunmuştur. Düşmanlarına ve bilhassa isyan edenlere karşı korkunç cezalar uygulamıştır: "Derilerini yüzdüm, cesetlerinden yığınlar yaptım. Kafalarını kestim ve onlardan sütunlar diktim. Onları (isyan edenleri) şehrin etrafında kazığa oturttum ve yakıtım." Bu sözler II. Asurnasirpal'in" kitabelerinde düşmanları için seveerek kullandığı ifâdelerdir. Nasıl olursa olsun bir şiddet politikası uyguladığı, fakat bu politikanın Asur imparatorluğunun düşmanlarını ancak bir süre için sindirebildiği de bir gerçektir. Aynı bölgeye yapılan sık sık seferler bunun açık bir delilidir. Gerek Ârâmiler, gerekse Nâiri memleketleri daha Asur ordusu topraklarından ayrılır ayrılmaz, tekrar isyan eder ve vergilerini göndermezlerdi. Bu sebepten Asur ordusu uzak olan bu bölgelere yeniden yorucu ve masraflı seferler yapmak zorunda kalmaktaydı. Bu seferler bilhassa tarih sahnesinde yeni göreve

16 Bkz. B. Landsberger, Sam'al. Ankara-1948, s. 28 vd; E. Forrer, Provinzeinteilung des Assyrischen Reiches. Leipzig-1921, s. 12, 25, 99; S. Parpola, Neo-Assyrian Toponyms (Alter Orient und Altes Testament, AOAT 6), s. 75vd.

hazırlanmakta olan Urartu'nun bu ülkeler üzerindeki tesirini ve bir müddet sonra da hâkimiyetini önleyememiştir. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, I I . Asurnasirpal'ın seferleri sonucunda elde edilen zengin ganimetler ve haraca bağladığı devletlerin gönderdiği vergiler, Asur Devleti'nin zenginleşmesine yol açmıştır. Bu kral, meşguliyetlerine ilâveten memleketin imârına da önem vermiş, Yeni Asur Devri (884-626) onun sayesinde bu devrin en parlak ve güçlü bir çağını idrâke yönelmiştir.

Oğlu I I I . Salmanassar (M.O. 859-824)'m son zamanlarında Asur' da karışıklıklar çıkmış, devam eden bu durum, aslında ancak I I I . Tiglat-pileser (M.O. 745-727)'in Âsur tahtına geçmesi ile sona ermiştir. Tiglat-pileser tekrar devlet otoritesini sağlamış, orduyu kuvvetlendirmiş ve Asur imparatorluğu'nun sınırlarını her yönde genişletmiştir. Ayrıca alman yerlere Asur idare sistemini de götürmüş ve buralara başka yerlerden getirdiği insanları yerleştirmiştir. Tarihte "DEPORTASYON" adı verilen ve I . Tiglat-pileser ile başlayan bu uygulamayı, daha sonraki krallar da devam ettirmişler, yerleştirdikleri bu insanları zaman zaman tekrar başka bölgelere nakletmişlerdir. Böylece onların, buldukları yerlerde taraftar toplamaları önlenmeye çalışılmıştır. Bu arada batıda İsrail ve Yuda devletleri ile, batı ve kuzey-batıda bulunan Geç Hitit ve küçük Ârâmi devletlerini tekrar Asur'un nüfuzu altına almış ve Urartu kralı I I I . Sardur'u büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Bu seferini anlatan bilgileri aşağıda şu şekilde okuyoruz: St. 59-68: "Saltanatımın üçüncü yılında Urartu ülkesi kralı Sardur isyan etti. Agusi'nin oğlu Mati-Ilu ile, Milid (Malatya) ülkesi (kralı) Sulumal, Gurgum ülkesi (kralı) Tarhulara, Kummuh ülkesi (kralı) Kustaspi, birbirlerinin kuvvetlerine güvendiler. Beyim (tanrı) Assur'un kuvvet ve kudretine (güvenerek) onlarla savaştım. Onları mağlûp ettim, öldürdüm. Dağın uçurum ve dar boğazına onların cesetlerini doldurdum. Arabalarını, sayısız miktarda . . . aldım. Savaşın ortasında . . . Sardur'un kendi elimle 72.950 kişilik halkını mallarıyla birlikte yakaladım. Sardur canını kurtarmak için geceleyin (savaş alanından) kaçtı ve bir daha görünmedi . . . ülkesinin sınırına kadar onu takip ettim"¹⁷.

17 Annaller, P. Rost, Keilschrifttexte Tiglat-Pileasers I I I . Leipzig-1893. Cilt I I , s. 11; St. 59-68:

St. 59. ina III palē-ja Sâ-ar-du-ur-ri mātUr-ar-ša-a-a ib-bal-kit-ma

60. it-ti mMa-ti-'i-ilu mâr A:gu-us-si . . .

61. [mSu-lu-ma-ai mātMe-lid-da]-a-a mTa-ar-ḫu-la-ra

[mātGur-gu]-ma-a-a [mKu-ú-ta-áš-pi]

62. [mātKu-um-mu]-ḫa-a-a a-na e-muq a-ḫa-meš it-tak-lu

Böylece, Asur için kuzeyden gelecek tehlike III. Tiglatpileser tarafından önlenebilmiştir. III. Tiglat-pileser, güneyde Babilonyayı da Asur ülkesine dâhil etmiş, kendisi de Bâbil tahtına oturmuştur. Ayrıca Medler'e ait olan bazı hudut eyâletlerini de Asur'a katmıştır. Asur İmparatorluğunu 500 yıldan fazla idare etmiş olan bu dinasti de, sonuncu ve zayıf kralı olan V. Salmanassar (M.O. 727-722) üe sona ermiştir.

VII. DEVLET: Asur'da yeni bir hanedan kurmuş olan II. Sargon (M.Ö. 721-705) ile Asur Târihinin "SARGONİDLER ÇAĞI" diye bilinen parlak devri açılmıştır. Bu devir (M.O. 721-626) târihleri arasını kapsamakta olup, adı geçen çağın diğer kralları kronolojik sıra ileS:

Sanherib (M.Ö. 704-681),
Asarhaddon (M.Ö. 680-669) ve
Asurbanipal (668-626)'dır.

Gerçekten bu devir, Asur Târihinin İMPARATORLUK DEVRİ" ni temsil ettiği gibi, Eskiçağ Târihinin de ilk mühim imparatorluk çağlarından birini teşkil eder. Bu devrede Mısır, Suriye, Filistin Anadolu'nun merkezinde Tabal vb. Asur hâkimiyetine geçmiş, memleket îmar edilmiş, yeni müstahkem şehirler kurulmuş, tarihte örnek bir kütüphane ve arşiv meydana getirilmiştir¹⁹.

Bu ihtişam devresinden hemen sonra, **Aşşur-etil-ilâni** (M.Ö. 625-621) ve **Sin-şar-işkun** (M.Ö. 620-612) ile Âsur'da ve II. **Aşşur-uballit**

63. ina li-i-ti ù da-na-ni šā Aššur bêli-ia it-ti-šú-nu am-da-ḫi-iš
64. [di-ik-ta]-šú-nu a-duk ḫur-ri na-ad-bak šadê
ú-mal-li pagre-šú-nu iš narkabâti-šú-nu
65. [x-x-x-x]-šú-nu a-na la ni-ba al-qa-a i-na qabâl
ti-du-ki ma-[x-x-x-x-x] šā mSâ-ar-du-ur-ri
66. [x-x-x-x] ina qatiII-ia ú-şab-bit 72.950 nišê
a-di mar-ši-te-šú-nu
67. mSâ-ar-du-ur-ri a-na šu-zu-ub napšātuš^{tuš}
mu-šiš iḫ-liq-ma la in-na-mir a-şar-šú
68. [x-x-x-x-x] a-di ti-tu-ri nar^{nar}Puratta mi-şir
mâti-šú at-rad-šú-ma

18 Târihler ve sıralama için bkz. E.F. Weidner, Die Königsliste aus Assur (= AfO = Archiv für Orientforschung, IV, s. 17)

19 Bkz. SKT=Sammlung von Keilschrifttexten (Die Keilschrifttexte Assurbanipals, Leipzig-1895) III; W. Lambert, Two texts from the early part of the reign of Ashurbanipal (AfO 18=Archiv für Orientforschung, 18).

ile Harran'a sığınmış olarak geçen kısa devre, imparatorluk devrinin ihtişamı ile tam bir tezat teşkil eden bir sür'atli zâf ve sönüş çağına dönmüştür. Böylece M.Ö. 2000'lerde doğan ve bütünü ile çeşitli parlak veya sönük devreler yaşayan Âsur Devleti, Bâbil ve Akamenid ittifakından M.Ö. 612 tarihinde Âsur'da ve M.Ö. 606 tarihinde de Harran'da yediği nihâi ve kat'î darbelerle, târihe gömülmüştür.